

ДЕСЕТА КОНФЕРЕНЦИЈА О МЕЃУБИБЛИОТЕЧКОЈ ПОЗАЈМИЦИ
И СНАБДЕВАЊУ ДОКУМЕНТИМА: ЗАЈЕДНИЧКО КОРИШЋЕЊЕ РЕСУРСА
ЗА БУДУЋНОСТ – УГРАЂИВАЊЕ ЦИГАЛА У ЗГРАДУ УСПЕХА

(Сингапур, 28-31 октобар 2007.)

Стела Филипи-Матутиновић,

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Београд

IFLA Section for Interlending and Document Supply – Секција за међубиблиотечку позајмицу и снабдевање документима је организовала своју десету конференцију у Националној библиотеци Сингапура, новој фантастичној згради у коју је смештена права библиотека друштва заснованог на знању. Главна тема – међубиблиотечка позајмица и снабдевање документима – има данас много шири опсег, тако да тема конференције није било само заједничко коришћење ресурса и позајмица, већ и проблем закона о ауорским правима и копирајту, успостављање везе између различитих библиотечких система, позајмица електронских књига, потребе корисника и трансформација модерних библиотека, приказ стања у области умрежавања библиотека и њихове сарадње из целог света и дискусија о визији глобалне библиотечке службе.

Први говорник је био Мајк Мек Грат, главни уредник стручног часописа *Interlending and Document Supply*, који нас је увео у тему. У свом излагању „Наш дигитални свет и његов утицај на снабдевање документима” нагласио је чињеницу да живимо у капитализму, у коме је главни покретач максимализовање профита. Велики издавачи, један од најстаријих и најважнијих примера деоничарских друштава са ограниченом одговорношћу, нису првенствено заинтересовани за научни квалитет својих издања, него за раст профита. Покрет за отворени приступ је појава којој се издавачи веома противе, уз изношење свих врста

аргумената, без помињања главног – могућег губитка профита.

Данас снабдевање документима подразумева: књиге/часописи на полицама библиотека, књиге/часописи доступни електронски и слободно доступни електронски документи преко интернета. Процес масовне дигитализације часописа који воде њихови издавачи је у току, проценат постојећих електронских књига такође расте, посебно од када је Гугл почео свој пројекат дигитализације 10 милиона књига. Ембарго период за електронске чланке је сада између 6 и 12 месеци у електронским репозиторијумима, и сви ти чиниоци утичу на процес снабдевања документима. Нова ситуација је и опција Pay Per View (плати да видиш) којом издавачи дају могућност да се купи појединачни чланак из часописа преко њиховог сајта, али је цена 3-4 пута већа него цена међубиблиотечке позајмице. Класична међубиблиотечка позајмица физичких објеката ће се променити, трансформишући се све више у набавку електронских докумената. Број захтева за позајмицу у многим земљама опада, осим у Данској и САД, и постоји помак од тражења чланака из часописа ка тражењу веома специјализованих публикација. Значајно је за библиотеке које желе да привуку нове кориснике да сарађују са Гуглом, јер је то начин да шира популација буде упозната са њиховим збиркама.

Следећи позвани предавач била је Силвана Манђарацина, која је говорила о искуствима у Италији са пројектом NILDE (Network Inter-

Library Document Exchange), који је променио ситуацију у заједничком коришћењу ресурса италијанских библиотека. Мрежа NILDE је успостављена 2001, и број размењених докумената у оквиру мреже је порастао од 1.762 у 2001. до 121.097 у 2007. години. Споразумом чланица NILDE је регулисано да се позајмица докумената врши на бази реципроцитета бесплатно у року од два до пет дана, тако да се постигне максимална уједначеност дистрибуције захтева између библиотека-чланица, уз највише пет захтева недељно упућених истој библиотеци. За електронске изворе регистровани крајњи корисници сами преузимају документе, а библиотеке чланице система су задужене за њихову регистрацију. Седиште конзорцијума NILDE је библиотека CNR Bologna Research Area Library, а њиме управља библиотечки комитет који бирају све чланице. Тренутно је учлањено 600 библиотека са 4.000 регистрованих корисника позајмице.

Андерс-Хенрик Петерсен из Библиографског центра Данске је говорио о ефикасном аутоматском руковању захтевима крајњих корисника преко Националног централног каталога Данске. Дански централни каталог садржи две библиографске базе података – DanBib за библиотекаре и bibliotek.dk за крајње кориснике. Обе базе садрже податке о збиркама и могућност креирања захтева за позајмицу. Када крајњи корисник тражи нешто преко базе bibliotek.dk, систем га пребацује у ОРАС локалне библиотеке, а ако захтев не може бити реализован, он се аутоматски претвара у захтев за међубиблиотечку позајмицу библиотеци која поседује тражену публикацију. Корисници су веома задовољни системом, а нове библиотеке се стално прикључују. Број захтева је прешао 2,2 милиона у 2006. години. Интерфејс за кориснике приказује запис у формату прављеном према IFLA Functional Requirements for Bibliographical Records (FRBR), приказује све постојеће публикације без обзира на издање и корисник може да изабере да

позајми издање које има локална библиотека, уместо да чека позајмицу издања које је првобитно тражио из неке друге библиотеке.

Трећи позвани предавач је био др Харалд Милер, који је говорио о правима и дистрибуцији, тј. о законским проблемима са којима се библиотеке срећу приликом испоруке докумената. Његова главна поента је била да члан 19. Универзалне декларације о правима човека каже да свако има право да тражи, добије и размењује информације и идеје преко свих медија без обзира на границе. То је теорија, али у стварном свету већину информација треба платити а библиотеке су једине друштвене институције које имају за циљ да информације учине доступним свима, сакупљајући, обрађујући, чувајући и омогућујући корисницима приступ збиркама. Основни концепт изградње библиотечког система као целине је заједничко коришћење ресурса, које има два аспекта: позајмицу и снабдевање документима. Снабдевање документима Мајк Мек Грат је дефинисао као „процес набавке грађе која није локално доступна”. Пре дигиталне ере библиотеке су другим библиотекама слале фотокопије, али у дигиталном свету библиотеке друге библиотеке снабдевају дигиталним копијама – клоновима дигитализованог материјала. Због тога издавачи електронских публикација сада библиотеке сматрају конкурентима на тржишту и користе све законске могућности да спрече да библиотеке другим библиотекама шаљу дигиталне копије. Године 2004. Врховни суд Канаде је одлучио да појединачна дигитална копија за корисника не представља кршење закона о копирајту. У Немачкој је сервису за позајмицу докумената SUBITO одлуком Апелационог суда 2007. забрањено да шаље шест копија чланака, али му је дозвољено да настави да шаље појединачне копије чланака. Национални закони о копирајту су веома различити и библиотеке морају да буду веома добро обавештене о различитим националним законима када потпи-

сују уговоре о лиценцирању електронских публикација са издавачима, како би избегле проблеме. Издавачи имају веома јаке лобије и једино што библиотекарима остаје је да настава да се боре за слободу информисања и да подрже покрет за отворени приступ, посебно одржавајући дигиталне репозиторије са отвореним приступом у високошколским и научним установама. У међувремену библиотеке морају да избришу дигиталне копије публикација које су направиле на основу захтева корисника, да штампају а затим скенирају штампане странице како би кориснику послале дигитални документ, уколико је то забрањено према лиценци коју су потписале са издавачима, и да настава да лобирају за права корисника. Библиотекари треба да инсистирају на чињеници да приватно право на коришћење библиотечке грађе, које је гарантовано свим грађанима, представља законску основу за испоруку дигиталних докумената.

Важна поента истакнута је у излагању експерата из OCLC, које је имало наслов „Глобално решење локалних капацитета: конвергенција међубиблиотечке позајмице, циркулације, управљања електронским ресурсима и приступа онлајн садржајима”. У комерцијалним сервисима као што су iTunes или Amazon, корисник идентификује објекат који жели да има, плаћа га и добија у веома кратком року. За коришћење ових комерцијалних сервиса корисницима нису потребни приручници како да користе њихове услуге. Библиотеке морају да схвате глобални оквир својих услуга и да се прилагоде очекивањима корисника, напуштајући старе библиотечке организационе структуре и службе развијене око штампаних збирки.

Нове перспективе у међубиблиотечкој позајмици отворио је веома занимљив приказ новог пројекта канадског института за научне и техничке информације CISTI (Canadian Institute for Scientific and Technical Information) за позајмицу електронских књига. Позајмица

електронских књига би смањила трошкове повезане са позајмицом штампаних књига (обрада, слање, проблеми са испоруком) и била би много бржа. CISTI је решио да пронађе партнера који би обезбедио корисницима привремени приступ електронским књигама за које библиотеке у Канади немају лиценцу, и пронашли су агрегатора из Велике Британије MyiLibrary. Уговори са неким издавачима, укључујући Елзевир и Шпрингер, потписани су у пролеће 2007. Метаподаци издавача о електронским књигама укључени су у централни каталог CISTI и линкови до пуног текста књига су обезбеђени на 30 дана, по уплати 25 \$. Корисник може да чита књигу било када током тих 30 дана и може да одштампа 10% садржаја књиге. Ово би могао бити важан корак у побољшању могућности да се корисницима добава књиге које библиотеке немају у својим збиркама.

Директорка Националне библиотеке Сингапура, госпођа Нгиан Лек Чо, дала је веома инспиративан приказ будућности библиотека, са примерима како Национална библиотека Сингапура излази на крај са променама. Наслов презентације је био „Када библиотека није библиотека? Када међубиблиотечка позајмица није међубиблиотечка позајмица?”.

У прегледу који је 2005. урадио OCLC истражујући перцепцију библиотека и информационих ресурса, показало се да кад корисници почињу истраживање у 84% случајева се окрећу интернет претраживачима а само у 1% случајева иду на веб сајт библиотека. Студенти кад мисле о библиотеци, мисле на Гугл. То је чињеница. Но ауторка верује да је улога библиотека као агенса који повезује кориснике са ресурсима, укључујући и информационе ресурсе и стручњаке још увек валидна. У физичком свету библиотекари су морали да прикупљају материјале пре него што повежу кориснике са ресурсима. У дигиталном свету није неопходно прикупити ресурсе пре него што кориснике повежете са њима. Нови кана-

ли испоруке су отворени за библиотекарe и за кориснике. Библиотека као ентитет губи свој значај, али улога библиотекара у повезивању људи и ресурса који постоје на вебу неће нестати. Библиотекар у интернет свету може обезбедити ову услугу и ако нема никакву сопствену збирку. Ако се међубиблиотечка позајмица и снабдевање документима позиционира као сервис који повезује кориснике са ресурсима тамо где су му потребни, онда можемо превазићи оквире и сврху међубиблиотечке позајмице и учинити је делом истраживачког процеса. Када корисник сурфује мрежом треба да пронађе дигитализоване библиотечке изворе и да му буде омогућено да се сам послужи.

У Националној библиотеци Сингапура корисницима је дозвољено да бесплатно преузимају материјале које је библиотека сама дигитализовала, а за материјале које преузимају из комерцијалних база података направљени су уговори о лиценцирању који то омогућују, уз одређену накнаду. За физички материјал корисници постављају захтев онлајн и материјал им се испоручује уз извесну надокнаду уколико не желе да дођу у библиотеку да га преузму. Служба „Питај библиотекара” функционише преко електронске поште, СМС порука, телефона, а као одговор се добија листа од пет најбољих извора које препоручује библиотекар, укључујући библиотечки фонд, базе података, бесплатне изворе на интернету и имена експерата. По пријему листе, корисник одлучује да ли жели да му се документи испоруче или жели да успостави контакт са препорученим експертом. Служба је у развоју и биће потпуно имплементирана ускоро. Библиотечке услуге су доступне 24 сата свакодневно целе године преко е-киоска и сандучића за раздуживање, а библиотекарари раде од 9 до 22 сата сваког дана, укључујући и викенд.

Цирил Оберлендер из Универзитетске библиотеке Вирџинија универзитета имао је за-

нимљиво излагање са провокативним насловом: „Глобални библиотечки сервис: визија изградње новог оквира за међубиблиотечку позајмицу и испоруку докумената, која испитује успешне стратегије развоја услуга и радних процеса, нове технологије и више од тога”. Најбоље полазиште за изградњу нове генерације библиотека је вероватно постојећи успешан модел умрежавања у оквиру заједничког коришћења ресурса. Једна нова цигла за ту грађевину било би куповање уместо позајмљивања, пошто је интернет тржиште половних књига променило могућности за рад и у набавци и у међубиблиотечкој позајмици. Понекад је цена позајмице виша него цена куповине, посебно за DVD издања и јефтине половне књиге на сајтовима Alibis, Amazon или Better World. Следећа цигла је проналажење алтернатива за позајмицу, пошто се много материјала може наћи у репозиторијумима са отвореним приступом или на сајтовима издавача са опцијом за плаћање појединачног чланка. Важни сајтови су www.yoominfo.com за ауторе и www.archive.org за интернет архив. Следећа цигла је дигитализација на захтев или штампање на захтев. Следећа цигла је преговарање са издавачима за повољније уговоре о лиценцирању који би дозвољавали корисницима да добију дигиталне копије лиценцираног материјала. Следећа цигла је побољшање испоруке и услуга, јер има много оних који студирају на даљину у свету, који не могу да посећују библиотеке. Следећа цигла је прихватање нових стратегија омогућених технологијом – коришћење мобилних телефона, протокола за пренос гласа преко интернета као што је Skype, као и алатки за друштвено умрежавање као што су wiki, del.icio.us, connotea.org. Планирање новог система са новим технологијама је корак који библиотеке морају да предузму. Кориснике много више интересује систем испоруке а много мање каталози. Морамо учинити наше процедуре за постављање захтева једноставним и отворити

своје ресурсе свима. Сада смо на тачки када треба да проширимо своју визију услуга и локално и глобално.

Последњи позвани предавач, Патриција Стивенс из САД је говорила о поновном промишљању иницијативе о заједничком коришћењу ресурса. Група библиотекара и информационих стручњака из САД је 2005. припремила белу књигу о ревизији стандарда за заједничко коришћење ресурса, у којој се каже да је данашња политика и пракса заједничког коришћења ресурса фокусирана на библиотеке, док се остатак света фокусирао на кориснике услуга. Данас 84% корисника почиње своје истраживање са интернет претраживачима а само 1% на библиотечким сајтовима, уз очекивање да и библиотеке раде слично као остали сервиси које користе. Политика библиотека мора бити промењена како би рестрикције према корисницима биле минималне, заједнички ресурси доступни, регистрација једноставна бар као и за комерцијалне и информационе услуге стално доступне. Треба користити

софтвер као што је „GoGetter” за испоруку докумената, а испорука треба да буде могућа на било коју локацију коју корисник пожели, уз коришћење постојећих сервиса за испоруку или изградњу новог националног сервиса само за библиотеке.

Приказани су и пресеци стања у међублиблотечкој позајмици и испоруци докумената разних земаља, искуства са различитим софтверским пакетима и сви делегати су се на крају конференције вратили у своје библиотеке са много нових идеја како да учине своје услуге бољим. Међублиблотечка позајмица и снабдевање документима постаје централна функција библиотека и ту се рефлектују све промене које се дешавају у библиотекама и у комуникационом систему у науци, образовању, забави итд. Друштво знања и нове комуникационе технологије обезбеђују повољну средину за развој библиотечких сервиса, али је неопходна хитна промена парадигме од библиотеке фокусиране на збирку у библиотеку фокусирану на корисника.